

VALERIO M. MANFREDI

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ
ΟΙΚΟΣ
Α.Α.
ΛΙΒΑΝΗ

Κύμη

Οι Ευβοίς που εγκαταστάθηκαν στην Πιθηκούσα πρέπει να έδειξαν μεγάλο ενδιαφέρον για τη γειτονική στεριά, όπου πολύ σύντομα άλλοι συμπολίτες τους, που έφτασαν από τη μητρόπολη δελεασμένοι από τις περιγραφές τους, ίδρυσαν την αποικία της Κύμης. Μας πληροφορεί, άλλη μια φορά, ο Στράβωνας (Ε, 243):

ταύταις δ' ἐφεξῆς ἔστι Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων παλαιότατον κτίσμα: πασῶν γάρ ἔστι πρεσβυτάτη τῶν τε Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλιωτίδων. οἱ δέ τόν στόλον ἄγοντες, Ἰπποκλῆς ὁ Κυμαῖος καὶ Μεγασθένης ὁ Χαλκιδεύς, διωμολογήσαντο πρός σφᾶς αὐτούς, τῶν μέν [τήν] ἀποικίαν εἶναι τῶν δέ τήν ἐπωνυμίαν· ὅθεν νῦν μέν προ-

σαγορεύεται Κύμη, κτίσαι δ' αὐτήν Χαλκιδεῖς δοκοῦσι. πρότερον μέν οὖν ηύτυχει· καὶ τὸ Φλεγραῖνον καλούμενον πεδίον, ἐν ᾧ τά περὶ τοὺς Γίγαντας μυθεύουσιν οὐκ ἄλλοθεν, ὡς εἰκός, ἀλλ' ἐκ τοῦ περιμάχητον τὴν γῆν εἶναι δι' ἀρετήν.

Στη συνέχεια, ύστερα από αυτές τις πόλεις είναι η Κύμη, πανάρχαιο κτίσμα Χαλκιδέων και Κυμαίων. Είναι η πιο παλιά πόλη από όλες τις σικελικές και τις ιταλιώτιδες. Αυτοί που οδηγούσαν τους αποίκους, ο Ιπποκλής ο Κυμαῖος και ο Μεγασθένης ο Χαλκιδέας, ἔκαναν μεταξύ τους συμφωνία, οι μὲν να θεωρηθεί δική τους η αποικία, ενώ οι άλλοι να της δώσουν το όνομα. Γι' αυτό και σήμερα λέγεται Κύμη, ενώ θεωρείται ότι την ἔχτισαν Χαλκιδεῖς. Στα παλιά χρόνια άκμαζε. Το μέρος όπου τοποθετήθηκε η Γιγαντομαχία, δηλαδή το λεγόμενο πεδίο της Φλέγρας, δεν ονομάστηκε από άλλον, αλλά είναι φανερό ότι πήρε το όνομα επειδή η γη ἦταν αντικείμενο διεκδίκησης εξαιτίας της αρετής της.*

Από τους Ευβοείς μόνο οι Χαλκιδαίοι ἔλαβαν μέρος στην ίδρυση της Κύμης. Η απουσία των Ερετριέων δηλώνει ότι βρισκόμαστε ήδη στην περίοδο κατά την οποία οι ευβοϊκές μητροπόλεις αναμετριούνται στον πόλεμο του Αηλάντιου Πεδίου. Αυτό αποτελεί τεκμήριο ότι η καινούρια αποικία, δύο αρχαϊκή κι αν ἦταν, χρονολογείται από μια εποχή λίγο μεταγενέστερη από εκείνη της ίδρυσης της Πιθηκούσας: με άλλα λόγια, αμέσως μετά τα μέσα του 8ου αιώνα π.Χ., μεταξύ 750 και 725 π.Χ., όπως απορρέει από άλλες χρονολογίες που συμπίπτουν, γεγονός που εναρμονίζεται με το ιστορικό πλαίσιο το οποίο μας παρέχουν τα αρχαιολογικά ευρήματα της εποχής. Ο Στράβωνας χαρακτηρίζει την Κύμη ως την «πιο παλιά από ό-

* Μτφ. Πάνου Θεοδωρίδη. (Σ.τ.Ε.)

λες τις αποικίες της Σικελίας και της Ιταλίας· μιλά όμως μόνο για τις αποικίες που απέκτησαν δικό τους ιστορικό γίγνεσθαι και συνεπώς εξαιρούνται εδώ από την ανάμνηση της Πιθηκούσας, που –αν και η πιο παλιά από όλες– δεν είχε μεγάλη διάρκεια, αφού οι κάτοικοί της την εγκατέλειψαν.

Η παρουσία δύο οικιστών, του Ιπποκλή και του Μεγασθένη, προδίδει, στην περίπτωση της Κύμης, μια αποικιστική μετανάστευση συνδεδεμένη με δύο εθνικές ομάδες. Οι ομάδες αυτές μάλιστα, όπως τονίζει ο Στράβωνας, αποτελούνται από μέλη οικογενειών της Κύμης και της Χαλκίδας αντίστοιχα. Ποιοι όμως είναι αυτοί που προέρχονται από την Κύμη; Και προέρχονται από την Κύμη της Ασίας, στην Αιολίδα, ή από μια άλλη Κύμη, πολύ λιγότερο γνωστή, η οποία βρίσκεται στην Εύβοια; Η πρώτη άποψη υποστηρίζεται από τον Έφορο,^{*} ο οποίος, αν και αξιόπιστος ιστορικός, μπορεί να είχε τοπικιστικά κίνητρα, επειδή καταγόταν από την Κύμη της Ασίας: η δεύτερη στηρίζεται στην κοινή λογική και ενισχύεται από πολλούς Λατίνους συγγραφείς που, όταν ασχολούνταν με την Καμπανική Κύμη, αναφέρουν μόνο τη χαλκιδαϊκή της καταγωγή.

Πάντως, ανάμεσα στους καινούριους αποίκους πρέπει να περιλάβουμε και στοιχεία από την Πιθηκούσα, τα οποία σίγουρα θα προλείαναν το έδαφος για τους συμπατριώτες τους που θα έφταναν από τις μακρινές μητροπόλεις του Αιγαίου. Αυτό ακριβώς τονίζει ο Λίβιος (*Ab urbe condita*, VIII, 22, 5-6), που, αν και αυθαίρετα, συγχωνεύει τις διαφορετικές αποικιστικές εκστρατείες που φέρνουν τους Ευβοείς για εγκατάσταση πρώτα στην Πιθηκούσα, από όπου κυριεύουν τη γειτονική Ενάρια (Προσίντα) και στη συνέχεια την Κύμη, που με τη σειρά της έγινε μητρόπολη των δύο πόλεων της Νεάπολης, της παλιάς (Παλαιόπολη) και της νέας (Νεάπολη):

* Ιστορικός από την Κύμη της Αιολίδας, του 4ου αιώνα π.Χ. (Σ.τ.Μ.)

Palaepolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est, duabus urbibus populus idem habitabat. a Cumis erant oriundi; Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. classe, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod ac colunt, potuere, primo in insulas Aenariam et Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre.

Η Παλαιόπολη ήταν χτισμένη κοντά στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται η Νεάπολη: ήταν δύο πόλεις με πληθυσμό του ίδιου γένους, που καταγόταν από την Κύμη· και οι Κυμαίοι προέρχονται από τη Χαλκίδα της Εύβοιας. Με τη βοήθεια του στόλου που τους είχε φέρει εκεί από την πατρίδα, απέκτησαν μεγάλη δύναμη κατά μήκος των ακτών της θάλασσας όπου είχαν εγκατασταθεί, αποβιβαζόμενοι πρώτα στα νησιά Ενάρια και Πιθηκούσα, από όπου στη συνέχεια πέρασαν στην Ξηρά.

Ο Λίβιος, ιστορικός από τη Ρώμη, ανήκει στους Λατίνους συγγραφείς που διεκδικούν μόνο τη χαλκιδαϊκή καταγωγή της Κύμης. Σωστά μάλλον μας θυμίζει ότι η ίδρυση της Κύμης είχε υποχρεωτικά προετοιμαστεί από την Πιθηκούσα, αλλά σφάλλει αποδίδοντας την ίδρυση τόσο της μιας όσο και της άλλης πόλης στην ίδια ομάδα αποίκων που προέρχονταν από την Εύβοια. Εντούτοις, το ενδιαφέρον που παρουσιάζει έγκειται σε κάπι άλλο: στο γεγονός ότι προσφέρει στον αναγνώστη, με την ενιαία αναφορά, την πλήρη εικόνα μιας ευθύγραμμης ανάπτυξης της ελληνικής παρουσίας στα ύδατα του κόλπου της Νεάπολης. Επιπλέον μας λέει ότι οι Ευβοείς, που ίδρυσαν την Κύμη, είχαν αποκτήσει «μεγάλη δύναμη κατά μήκος των ακτών». Και αυτό σημαίνει –πέρα από εύκολους ευφημισμούς – ότι οι Ευβοείς έλεγχαν την ακτοπλοΐα επιδιδόμενοι στην πειρατεία· μια δραστηριότητα, όπως γνωρίζουμε, που στον αρχαίο κόσμο ποτέ δεν ήταν αποκομμένη, ολότελα τουλάχιστον, από τη ναυ-

σιπλοῖα καὶ τὸ εμπόριον. Ἀλλωστε –όπως θα δούμε – καὶ οἱ ιστορικοὶ Θουκυδίδης γνωρίζει Κυμαίους πειρατές που λυμαίνονται τις θάλασσες καὶ τα στενά προς τὴν Δύσην από τα πρώτα χρόνια του ευβοϊκού αποικισμού.

Αλλά, μολονότι από την καταγωγή του – καὶ χωρίς καμιά εἰσιτερική πίεση – υπήρξε εμπορικός καὶ πειρατικός, σύντομα αυτός ο πληθυσμός τυχοδιωκτῶν των θαλασσών μετατρέπεται στην Κύμη σε γεωργικό. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, διάφορες περιοχές της μητροπολιτικής Ελλάδας περνούσαν πράγματι μια βαθύτατη κοινωνική κρίση, που αποθείκνει πως ίσως ήταν πολύ στενόχωρες για τους κατοίκους τους. Όχι πως έλειπε η γη, αλλά ήταν τόσο άσχημα κατανεμημένη καὶ ουσιαστικά ρυθμισμένη από ένα κλειστό σύστημα μεγαλογαιοκτησίας, που στραγγάλιζε τη μικρή αγροτική ιδιοκτησία. Όσοι ανήκαν στα πιο ανίσχυρα στρώματα ήταν συνεπώς υποχρεωμένοι να μεταναστεύσουν δοκιμάζοντας την περιπέτεια του αποικισμού. Ιδού γιατί η Κύμη γεννιέται ως εμπορικός σταθμός, αλλά στη συνέχεια αποκτά όλα τα χαρακτηριστικά της κανονικής αποικίας: με άλλα λόγια, της αποικίας που είναι σε θέση να προσφέρει σε αλληλεπάλληλα κύματα αποίκων τα εύφορα καὶ καλλιεργήσιμα εκείνα εδάφη τα οποία δεν μπορούν να διαθέτουν στη γενέτειρά τους.

Εκείνη που η παράδοση μας υποδεικνύει ως αρχαιότερη από όλες τις ελληνικές πόλεις στη Δύση παίζει λοιπόν το διπλό ρόλο της εμπορικής αποικίας καὶ της αγροτικής βάσης. Αλλά, με δεδομένη τη γεωγραφική της θέση, η οποία είναι πιο βρειλα από όλες τις ελληνικές αποικίες στην τυρρηνική Ιταλία, ταυτόχρονα γίνεται από πολιτιστική ἀποψη μια πολύ σημαντική παραμεθόρια πόλη, στα σύνορα με τον ετρουσκικό-λατινικό κόσμο. Η Ρώμη, ιδιαίτερα, μέσω της Κύμης, αφομοιώνει τον ελληνικό πολιτισμό, εμπλουτίζοντας συνέχεια τα πρότυπα της ζωῆς της: από την εισαγωγή του αλφαριθμητικού μέχρι τη

γένεση της λόγιας γλώσσας, από την εισαγωγή νέων θεοτήτων μέχρι τη σταθεροποίηση νέων μορφών λατρείας, από την υιοθέτηση ηθών, εθίμων, τεχνολογίας μέχρι την επιλογή μεθόδων θεραπείας. Άλλα ο κύκλος της κληρονομιάς δε σταματά εδώ, δεν περιορίζεται μόνο στον αρχαίο κόσμο. Σήμερα οι Ιταλοί ονομάζουν τους 'Έλληνες *Greci*, επειδή οι Ρωμαίοι τούς αποκαλούσαν *Graii*. Και οι Ρωμαίοι τούς αποκαλούσαν έτσι, επειδή οι 'Έλληνες της Κύμης αυτοαποκαλούνταν *Γραικοί*. Ένα όνομα που ουσιαστικά χαρακτηρίζει ελάχιστα φύλα από τη Βοιωτία και τη γειτονική ακτή της Εύβοιας και που οι Ρωμαίοι εξέλαβαν εσφαλμένα ως κοινή ονομασία δλων των Ελλήνων, μεταδίδοντάς το μέχρι εμάς.